

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

(شهید مطهری)

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد « M.A. »
گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان

تحلیل فقهی جایگاه کارشناس در فقه قضایی و جزایی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر عباسعلی سلطانی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر حسین ناصری مقدم

نگارش

سید علی حسینی

تابستان 1391

تقدیم به مادرم

آن که آفتاب مهرش در آستانه ی قلبم، هم چنان پابرجاست و هرگز غروب
نخواهد کرد. آن دریای بی کران فداکاری و عشق که وجودم برایش همه رنج
بود و وجودش برایم همه مهر.

و با تشکر و سپاس از اساتید دانشمند و فاضل اینجانب در دانشگاه فردوسی مشهد
که بضاعت مزجات حقیر ره توشه تلاش ایشان است؛ بالاخص:

جناب آقایان

دکتر عباسعلی سلطانی و دکتر حسین ناصری مقدم

که در به ثمر رسیدن این کار هرچند ناچیز، با گشاده رویی و دقت نظر، راهنمایی
های ارزنده ای ارائه نمودند. برای ایشان و سایر کسانی که بنده را در این راه همراهی
نمودند توفیق روز افزون و صحت و سلامت آرزومندم.

بسمه تعالی
 مشخصات رساله/پایان نامه تحصیلی دانشجویان
 دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان رساله/پایان نامه: تحلیل فقهی جایگاه کارشناس در فقه قضایی و جزایی

نام نویسنده: سید علی حسینی

نام استاد(ان) راهنما: جناب آقای دکتر عباسعلی سلطانی

نام استاد(ان) مشاور: جناب آقای دکتر حسین ناصری مقدم

رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی	گروه: فقه و مبانی حقوق اسلامی	دانشکده: الهیات شهید مطهری
--------------------------------------	-------------------------------	----------------------------

تاریخ تصویب: 91/6/11	تاریخ دفاع: 91/6/18
----------------------	---------------------

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد ● دکتری ○	تعداد صفحات: 134
--------------------------------------	------------------

چکیده رساله/پایان نامه :

در فقه اسلامی، بالأخص در قسمت قضایی و جزایی آن، «نظر کارشناس» به صورت گسترده ای مورد توجه قرار گرفته است، از قول قایف، و لغوی، و مترجم و مقوم گرفته، تا آزمایش خون، و «D.N.A»، و پزشکی قانونی و انگشت نگاری و... با توجه به اینکه فقها نظر کارشناس را به صورت متمرکز و در بابی مستقل، مورد بررسی قرار نداده اند، بر آن شدیم تا در این پایان نامه به گرد آوری آرای فقهی و حقوقی در باب ادله ی حجیت نظر کارشناس، و شرایط لازم برای استناد به آن، و مباحث مرتبط با این موضوع را به رشته تحریر در آوریم.

دستاورد این پایان نامه را می توان ارائه یک بحث مدون و جامع در این موضوع، و بررسی مبانی فقهی آن، و جایگاه کارشناس در میان ادله اثبات دعوی در فقه و حقوق موضوعه و رابطه کارشناسی با شهادت و علم قاضی در جرایم حدی و تعزیری و بررسی کارشناسی به عنوان یک دلیل مستقل دانست.

متدولوژی این پژوهش، توصیفی، تحلیلی است که با ابزار اسنادی و کتابخانه ای انجام شده است.

امضای استاد راهنما:

تاریخ:

کلید واژه:

1. حجیت
2. کارشناس
3. ادله ی اثبات
4. کیفری
5. علم قاضی
6. شهادت

فهرست مطالب

9	مقدمه
16	فصل اول (کلیات و مفاهیم)
17	قسمت 1- مفردات و اصطلاحات
20	قسمت 2- سیر تاریخی نظام دلایل کیفری و جایگاه کارشناس
20	أ - دوره دلایل ماوراء طبیعی و جایگاه کارشناسی
21	ب - دوره دلایل قانونی و جایگاه کارشناسی
22	ج - دوره دلایل معنوی و جایگاه کارشناس
24	فصل دوم (مبانی فقهی جایگاه کارشناس)
25	اول: آیات
29	دوم: روایات و آرای فقها
29	أ- دلایل مخالفین اخذ به قراین در صدور حکم
33	ب- دلایل دیدگاه دوم (موافقین اخذ به قراین در صدور حکم)
35	نقد و بررسی
36	بررسی یک فرع فقهی
36	نتیجه
38	سوم: بنای عقلا
38	1- تعریف بنای عقلا
38	2- حجیت بنای عقلا
40	3- سیره عقلا در رجوع به اهل خبره
41	أ- مبنای سیره
42	ب- اعتبار سیره
42	4- حصول اطمینان و وثوق از نظر اهل خبره
43	نتیجه

44	چهارم: دلیل عقل
45	فصل سوم کارشناسی و دلایل اثبات جرم
46	قسمت 1 - جایگاه کارشناسی در ساختار ادله ی اثبات جرم
46	گفتار اول - حجیت کارشناسی در تعیین موضوع
48	قسمت 2 - حجیت کارشناسی در اثبات جرم
49	گفتار اول - استفاده از پزشکی قانونی در جایگاه یک کارشناس
49	قانون آیین دادرسی کیفری مصوب 1290
50	گفتار دوم - جایگاه کالبد شکافی در دادرسی های قضایی
51	نتیجه
52	قسمت 3 - نظر کارشناس در ادله اثبات جرم اماره است یا دلیل
52	گفتار اول - مفهوم دلیل و اماره
53	گفتار دوم - انواع اماره
53	نوع اول: امارات قانونی
54	نوع دوم: امارات قضایی
56	گفتار سوم - تعارض اماره قضایی با اماره قانونی
57	نتیجه
58	قسمت 4 - رابطه کارشناسی و شهادت
58	أ - معنی لغوی شهادت
59	ب - دیدگاه ها در فقه
59	ج - مستند شهادت
60	د - شرایط شهادت در اهل خبره
61	ه - موضوعات تخصصی و فنی
62	و - جمع بندی آرای فقهی
62	ز - کارشناسی و شهادت در حقوق
63	ح - وجوه افتراق کارشناسی از شهادت

65	قسمت 5- حجیت علم قاضی
65	گفتار اول: تعریف علم قاضی
67	گفتار دوم: موطن علم قاضی
68	گفتار سوم: پایگاه موضوعی علم قاضی
68	أ) اصل و علم قاضی .
69	ب) اماره و علم قاضی
70	ج) دلیل و علم قاضی
71	د) اسباب صدور حکم و علم قاضی
72	گفتار چهارم : پیوستن علم قاضی به بینه یا اقرار
74	گفتار پنجم: علم قاضی و نقش آن در اقناع وجدان از دیدگاه فقیهان
75	گفتار ششم: دیدگاه فقهای امامیه
75	أ: دیدگاه فقهای امامیه، پیرامون حجیت علم قاضی
76	ب : تبیین دیدگاه فقها
79	ج: شناخت حق الله و حق الناس و آثار قضایی این دو مبحث
81	گفتار هفتم: بررسی دیدگاه فقهای امامیه
82	أ-قول اول: حجیت علم قاضی به نحو مطلق
93	ب-قول دوم: عدم حجیت علم قاضی به نحو مطلق
99	ج-بررسی دیدگاه معتقدان به تفصیل
102	د-نظریه ی جدید فقهی
104	نتیجه
105	گفتار هشتم-نظر کارشناس در جایگاه طریقی برای علم قاضی
105	أ- نظریات و مبانی در اعتبار علم حاصل برای قاضی از نظر کارشناس
106	ب- نظر کارشناس در جایگاه یک دلیل مستقل

108.....	فصل چهارم (مسئولیت و تخلفات کارشناس)
109.....	قسمت 1- مسئولیت کارشناس
109.....	أ-مسئولیت جزایی کارشناس
111.....	ب-تخلفات انتظامی کارشناس
114.....	ج- مرجع رسیدگی به تخلفات کارشناسان رسمی
115.....	قسمت 2- بایستگی، شایستگی و پیراستگی های شغلی و اخلاقی کارشناس
121.....	قسمت 3- نتیجه گیری کلی پایان نامه
123.....	پیوست ها
126.....	کتابنامه

مقدمه

1- تبیین موضوع

کارشناسی از جمله مسایلی است که از دیر باز مورد توجه فقها و حقوق دانان بوده است، و عقلا همواره در اموری که نسبت به آنها تخصصی نداشته اند؛ به تجربه و اهل فن مراجعه می کردند. شارع مقدس نیز که خود رییس عقلا و آفریننده عقل است چنین مطلبی را ردع ننموده و جاهل را همواره به پرسش امر نموده است، مخصوصا در باب مسایل قضایی و جزایی که مسئله دماء و فروج و اموال و حقوق مردم است، این حساسیت بیشتر می شود، که نهایت دقت برای جلوگیری از تضییع حقوق و نفوس به کار گرفته شود.

اما به هر دلیلی در فقه سنتی نامی از کارشناسی در کنار دیگر ادله اثبات دعوی نیامده است، و این مطلب باعث شک و تردید در قدرت اثباتی آن می شود، اما در حقوق موضوعه و رویه ی دادگاه های ایران، نقش کارشناسی و در اصطلاح فقهی، رأی اهل خبره، نه تنها دلیل اثبات کننده ی دعوی به حساب می آید، بلکه، هر روز ظهور و نقش برجسته تری را از گذشته ایفا می نماید.

ما در اینجا درصددیم تا با بررسی آرا و نظرات موجود در فقه و حقوق به ارزیابی قدرت اثباتی نظر کارشناس در دعاوی قضایی و جزایی پردازیم.

و اینکه جایگاه کارشناسی و نظر اهل خبره در اثبات اتهام کیفری و جرم (نه تعیین موضوع)، در فقه اسلامی و همچنین در قوانین کیفری ایران - که برگرفته از فقه است - کجاست؟

2- پیشینه ی پژوهش

در رابطه با موضوع این پایان نامه، بنده پس از جستجو، در سایت کتابخانه ملی ایران و سیستم سیمرغ؛ فقط موفق به یافتن یک کتاب شدم، که موضوع بنده را از جهت حقوقی و قوانین مربوط به آن به تحریر در آورده است. ولی در زمینه موضوع این پایان نامه مقالات زیادی نگاشته شده، که اکثر آن ها فقط از جنبه حقوقی به موضوع پرداخته اند، به جز سه مقاله از آقای مهدی حسن زاده که به جنبه فقهی مسئله نیز پرداخته اند؛ ولی ایشان نیز در بحث مبانی فقهی نظر کارشناس آیات و روایات و دلیل عقل را مورد بررسی قرار نداده، و مستقیما به سراغ بنای عقلا رفته اند. چیزی که بنده در این پایان نامه هرچند مختصر و

ناقص بدان پرداخته ام، مقاله آقای ربانی با عنوان حکم و قضاوت بر اساس قرینه ها، به بررسی فقهی نظریات و دلایل طرفداران و مخالفان صدور حکم بر اساس قراین موجود می پردازد، که از این جهت که، کارشناسی را می توان جزو امارات اثبات حکم به شمار آورد، با این موضوع ارتباط پیدا می کند، هرچند که این پایان نامه با در برداشتن جنبه های متفاوت فقهی و حقوقی این مسئله از جامعیت بیشتری نسبت به این مقاله، و اکثر کارهایی که انجام شده، برخوردار است.

کتاب

باختر، احمد، *تخلفات و مجازاتهای انتظامی کارشناسان رسمی دادگستری به انضمام قانون کانون کارشناسان رسمی دادگستری*، تهران، جنگل، 1386 ه.ش

مقالات

- 1- کارشناسی، علم و تجربه در خدمت عدالت، کاتوزیان، امیر ناصر، نشریه ی حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران) « زمستان 1382 - شماره 62
- 2- کارشناسی، عطا لو، صدیاری، نشریه ی دادرسی آذر و دی 1382 - شماره 41
- 3- کارشناس و کارشناسی، میرسپاسی، نشریه ی مجموعه حقوقی 4 اردیبهشت 1319 - شماره 149
- 4- کارشناسی امور کیفری در حقوق ایران و فرانسه، باقرپور، یوسف علی، نشریه ی بصیرت شماره 30 و 31
- 5- حجیت نظر کارشناس در امور کیفری مطالعه حقوقی - فقهی، بلاغت، محمد یحیی، نشریه ی معرفت بهمن 1387 - شماره 134
- 6- حجیت نظر کارشناس، حسینی، سید یوسف، نشریه ی حقوقی دادگستری تابستان 1380 شماره 35
- 7- رابطه کارشناسی و شهادت در فقه و حقوق، حسن زاده، مهدی، نشریه: فقه و حقوق بهار 1384 - شماره 4
- 8- اعتبار نظر کارشناس، حسن زاده، مهدی، نشریه: اندیشه های حقوقی، پاییز و زمستان 1383 - شماره 7.

- 9- مبانی فقهی اعتبار نظر اهل خبره، حسن زاده، مهدی، فصلنامه حقوق دانشگاه تهران، دوره 40، شماره 2.
- 9- کانون کارشناسان رسمی و مسئله استقلال، وفاقی، داریوش، نشریه: حقوقی دادگستری بهار و تابستان 1375 - شماره 15 و 16
- 10- آیا شخص حقوقی را می توان بکارشناسی انتخاب کرد؟، درخشانی، علی اکبر، نشریه: کانون وکلا، پاییز و زمستان 1347 - شماره 110 و 111
- 11- بررسی میزان تاثیر اظهار نظر کارشناسی پزشکی قانونی در پرونده های کیفری مختمه دادگستری استان تهران در سالهای 1376 الی 1379، هاشمی، رعنا، نشریه: پزشکی قانونی پاییز 1381 - شماره 27
- 12- کارشناسی، خلعت بری، ارسال، نشریه: کانون وکلا، دوره اول، آبان و آذر 1329 شماره 18 و 19
- 13- حکم و قضاوت بر اساس قرینه ها، ربانی، محمد حسن، مجله فقه (کاوشی نو در فقه اسلامی) « پاییز و زمستان 1381 - شماره 33
- 14- بنای عقلا و جایگاه آن در ادله احکام، اسدی، حسن، فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل، فصلنامه شماره 2، زمستان 81
- 15- اهمیت کالبدشکافی در دادرسی های قضایی، رشادتی، جعفر، مجله پزشکی قانونی، پاییز 1387، شماره 51
- 16- اماره قضایی و اماره قانونی، حکیمی، محمد مهدی، موجود در سایت پژوهشکده باقر العلوم، pajoohe.com
- 17- بررسی فقهی و حقوقی حجیت نظر کارشناس، میرزایی، احمد، فصلنامه تخصصی عدالت، شماره 1
- پایان نامه ها
- از جمله پایان نامه هایی که موضوع آن ها مرتبط با موضوع تحقیق بنده است می توان به این دو پایان نامه اشاره کرد:

1- پایان نامه دکتری حقوق جزا و جرم شناسی آقای علیرضا قرجه لو با عنوان *امارات قضایی در حقوق کیفری ایران و انگلیس* به راهنمایی دکتر حسین میر محمد صادقی، دانشگاه شهید بهشتی تهران، دانشکده حقوق سال 1386

در این پایان نامه شیوه اثبات دعاوی کیفری را به دو روش مستقیم و غیرمستقیم تقسیم‌بندی می‌کند. در شکل اول شهادت، اقرار، قسم، قسامه و علم قاضی و در شکل دوم امارات مطرح است. از دلیل غیرمستقیم در این مقاله، به «اماره» تعبیر می‌شود. و این بحث مطرح می‌شود که «اماره» بودن، لزوماً به معنی کم‌اعتباری آن در مقایسه با ادله سنتی اثبات دعوا نیست، بلکه در مواردی-همچون «دی.ان.ای.»-به استناد رویه قضایی موجود در انگلیس و تحلیل قواعد حاکم بر ادله اثبات در کشورمان، می‌توان این فرض را تقویت کرد که چنین مواردی اعتباری هم‌سنگ یا حتی بیش از ادله سنتی دارند.

2- پایان نامه دکتری حقوق خصوصی آقای مهدی حسن زاده با عنوان *جایگاه کارشناسی از دیدگاه فقه و حقوق موضوعه* به راهنمایی دکتر روشنعلی شکاری، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، سال 1383

محور بحث ایشان در این پایان نامه بدین قرار است که در ابواب مختلف فقه به نحو گسترده، به نظر اهل خبره استناد شده و مصادیق متعددی از کارشناسان و موضوعات تخصصی که در آن‌ها رجوع به اهل خبره ضروری است، مطرح شده‌اند. اگرچه، فقها نظر اهل خبره را به صورت متمرکز و در بایستی مستقل مورد بحث قرار نداده‌اند، ولی همانند سایر موضوعات، احکام و شرایط مربوط به آن را در ضمن بحث از مصادیق آن بیان کرده‌اند. هم‌چنین فقها در خصوص شرایط اهل خبره، به ویژه تعدد و عدالت و رابطه نظر اهل خبره با سایر ادله، به خصوص، شهادت، به طور مفصل به بحث و بررسی پرداخته‌اند، از مجموع مواد قانونی مربوط به کارشناسی چنین نتیجه گرفته می‌شود، که چگونگی ارجاع به کارشناس و انتخاب کارشناس و موضوع کارشناسی و نظر کارشناس تابع احکام و شرایطی است که اعتبار نظر کارشناس مبتنی بر آن‌ها است و عدم رعایت آن‌ها موجب بی‌اعتباری نظر کارشناس می‌شود.

3- ضرورت پژوهش

در پرونده‌های قضایی، ارجاع به کارشناس امری رایج است؛ این امر از تعیین میزان آسیب و جراحت در جرایم علیه اشخاص، تا جرایم جنسی و جرایم علیه عفت عمومی و اختلاس در مؤسسات بزرگ..... کارشناسی را، در همه ی امور زندگی انسان معاصر لازم و ضروری می داند، و مخصوصاً در رسیدگی قضایی و اثبات جرم هر روز نقش برجسته تر مهم تری را بر عهده دارد.

امروزه دیگر، جرایم ساده ی جوامع اولیه کم تر مشاهده می شود. و به موازات پیچیدگی جوامع، جرایم نیز به شدت پیچیده شده است. از این رو، طبیعی است که قاضی در کشف واقع یک جرم و دعوی به نظر اهل خبره توجه کند، و گرنه رسیدن قاضی به واقع دشوار و حتی ناممکن خواهد بود.

از سوی دیگر، بر اثر شکوفایی و رشد علمی و ابزاری بشر امروزه، وقایعی که قبل از این گنگ بودند، در جایگاه شاهدان صادقی مطرح گشته اند. به طور مثال، کشف «دی ان ای» رازهای ناگفته، جرایمی را آشکار نمود، که بدون آن هرگز برملا نمی شد و تحولی بزرگ در شناسایی مجرمان ایجاد کرد. همچنین آزمایش‌های پزشکی، مواردی از جرایم را روشن کرد، که در غیر این صورت، مرگ طبیعی قلمداد می شدند.

اما از اعتبار و میزان اعتبار رأی اهل خبره، و این که بر اساس فقه اسلامی آیا نظر کارشناس به مثابه یک دلیل مستقل مطرح است یا ذیل عنوان شهادت گنجانده می شود و یا این که آیا نظر کارشناس تنها راهی است برای رسیدن قاضی به علم و بنابراین، خود رأی کارشناسی اعتباری ندارد، بلکه پلکانی است برای رسیدن قاضی به علم، به صورت واضح و جداگانه مورد بررسی قرار نگرفته است. و علاوه بر این امور بحث در مورد اینکه مبانی فقهی پذیرش اصل نظر کارشناسی چیست؟ از مسائلی هست که اهمیت و ضرورت این تحقیق را دو چندان می کند.

4- پرسش ها

سؤال اساسی

1- مبانی فقهی پذیرش رأی کارشناس (خبره) و قلمرو آن در حقوق کیفری ایران چیست؟

سؤالات فرعی

- 1- رابطه ی کارشناس و شاهد در فقه و حقوق موضوعه چه رابطه ای است؟
- 2- رابطه ی حجیت علم قاضی با استقلال و عدم استقلال نظر کارشناس در اثبات جرم چه رابطه ای است؟

5- فرضیات

پاسخ اجمالی به سؤال اساسی

- 1- مبانی فقهی اعتبار و پذیرش نظر کارشناس، همان ادله ی اربعه است، به طور کلی به نظر می رسد، مهم ترین دلیل برای حجیت نظر کارشناس، دلیل عقل و بنای عقلا باشد. در قوانین کیفری ایران، مسئله ی کارشناسی مجمل باقی مانده است. اگرچه رویه قضایی، در ارجاع به کارشناسی، و صدور نظر اغلب بر طبق آن است.

پاسخ های اجمالی به سؤالات فرعی

- 1- در فقه، در مباحث مربوط به شهادت یا نظر اهل خبره، بر سراینکه موضوع مورد بحث و ملاک در آن حسی و حدسی بودن آن یا فنی و تخصصی بودن آن است اختلاف نظر وجود دارد. اما در حقوق موضوعه، وضعیت روشن تر است.
- 2- به نظر می رسد ارجاع به کارشناسی در پرونده های قضایی و جزایی از باب حصول علم و اطمینان قلبی برای قاضی است، نه این که کارشناسی را دلیلی مستقل به حساب آورند.

6- روش پژوهش

توصیفی، تحلیلی با تکیه بر روش کتابخانه ای و اسنادی است و در این میان از نرم افزارهای اسلامی مانند جامع فقه اهل بیت² و کتابخانه ی اصول فقه و سایت کتابخانه مدرسه فقاقت نیز استفاده شده است.

7- ساختار پژوهش

بنده این موضوع را در چهار فصل مورد بررسی قرار داده ام، فصل اول آن که طبق روال همه پایان نامه ها به کلیات و مفاهیم و سیر تاریخی مطلب می پردازد، در فصل دوم مبانی فقهی جایگاه کارشناس در ادله اربعه مورد بررسی قرار گرفته، و با توجه به این که رویکرد این تحقیق بیش تر فقهی است این فصل بر دیگر فصول مقدم شده، در فصل سوم که تحقیق بیش تر جنبه حقوقی پیدا می کند، به بررسی جایگاه کارشناسی در میان ادله اثبات جرم پرداخته و به دلالت یا امارت آن اشاره شده، و رابطه ی بین کارشناسی و شهادت در دیدگاه فقها و علم قاضی و آرای فقهی حول آن، مورد مو شکافی قرار گرفته است، در فصل چهارم به مسئولیت ها و تخلفات و مجازات هایی که برای کارشناس متخلف در قانون کارشناسان رسمی و قانون مجازات اسلامی در نظر گرفته شده، پرداخته، و در قسمت دوم برخی از بایستگی و شایستگی و پیراستگی هایی که یک کارشناس به تناسب شغل و اخلاق اسلامی باید رعایت کند آورده شده، و در قسمت سوم همین فصل نتیجه گیری کلی پایان نامه به تحریر در آمده است.

8- محدودیت های پژوهش

در زمینه ی حقوقی این مسئله هم در حقوق ایران و هم به صورت تطبیقی با حقوق سایر کشورها بسیار کار شده است، اما جنبه ی فقهی این موضوع بسیار ضعیف و کم رنگ است، و این امر در کثرت مقالات حقوقی این موضوع و قلت مقالات فقهی آن مشهود است. و این وظیفه را بر شانه های ضعیف پژوهش گر سنگینی تر می کند، که خود باید بتواند با مراجعه به متون و در بعضی موارد اعمال نظرهای شخصی به بیان و تحلیل مسایل بپردازد.

فصل اول : کلیات و مفاهیم

قسمت 1- مفردات و اصطلاحات

قسمت 2- سیر تاریخی نظام دلایل کیفری و جایگاه کارشناسی

فصل اول (کلیات و مفاهیم)

قسمت 1 - مفردات و اصطلاحات

حجیت، کارشناس، ادله ی اثبات، کیفری، علم قاضی، شهادت.

حجیت: عبارت است از حجت بودن است، و «حجت» در لغت به معانی دلیل، بینه، و دلیلی که مقصود را روشن می کند¹ و بدان دعوی ثابت شود، آمده است. مرحوم مظفر درباره کلمه حجت می فرماید: «حجت در لغت هر آن چیزی است که بتوان به وسیله آن بر علیه غیر استدلال و احتجاج نمود، ایشان در توضیح معنای اصطلاحی حجت نیز می فرمایند: حجت چیزی است که متعلق و مطلب مورد نظرش را اثبات می کند ولی به حد قطع نمی رسد»².

کارشناس: راغب در مورد کلمه خبیر که معادل عربی کارشناس است می گوید: «خبیر از ریشه "خبر" است و خُبْرٌ به معنی علم به اشیاء معلوم بنابر آن خبری است که دارد و خبرویت علم به باطن امور است»³. و در اصطلاح شخصی را گویند، که به مناسبت علم یا شغل یا کسب دارای معلومات و تشخیص لازم باشد⁴.

ادله ی اثبات: : «آن چه از مقررات نوشته یا عرفی که در مقام اثبات امری از امور در مراجع قضایی بکار رود، خواه آن امور از دعاوی باشند خواه نه مانند شهادت و امارات و قسم و سند و اقرار»⁵.

کیفری: واژه ی کیفری منسوب به کیفر است . و کیفر به معنی عقوبت و مجازات است که به کسی که خلاف قانون یا اخلاق یا عرف و عادت رفتار کرده و مرتکب عمل بد شده باشد، داده می شود⁶. این اصطلاح در برابر حقوقی یا مدنی بکار می رود. باید گفت در

¹ راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *المفردات فی غریب القرآن*، ج 1، ص 141

² «کل شیء یتثبت متعلقه و لا یتبلغ درجه القطع» مظفر، محمد رضا، *اصول فقه*، ج 2، ص 12

³ «خبیر: "خبر": الخُبْرُ: العلم بالأشیاء المعلومة من جهة الخبر، و الخبرة المعرفة ببواطن الامر» راغب اصفهانی، حسین

بن محمد، *المفردات فی غریب القرآن*، ج 1، ص 141

⁴ جعفری لنگرودی، محمد جعفر، *ترمینولوژی حقوق*، ص 563

⁵ همان، ص 24

⁶ همان، ص 579

مواردی که یکی از قوانین جزایی که متضمن جرم و در مواردی تخلف جزایی باشد، نقض گردد؛ مطرح می شود تا از امور مدنی یا حقوقی و حسبی متمایز شود.

علم قاضی: راغب می گوید: «علم درک حقیقی از اشیاء است».¹ و در اصطلاح فقهی به معنی اطمینان است که آن را علم عادی هم نامیده اند. در امور قضایی و علم حقوق رسم این است که علم عادی حجت است²، بنابراین علم قاضی نیز که از طرق معتبر حاصل می شود حجت خواهد بود.

شهادت: راغب در «مفردات» نوشته: شهادت به معنی حضور همراه با مشاهده با چشم سر یا با چشم دل است.

او می گوید: «شهود به معنای حضور و شهادت در معنی دیدن و معاینه اولی است. و شهادت که به معنی حضور و دیدن است گاهی به معنی خبر قاطع می آید».³

شهادت در اصطلاح عبارت است از اخبار از وقوع امر محسوس با یکی از حواس پنج گانه، و اگر این اخبار به نحوی به ضرر خود و به نفع دیگری باشد، آن را اقرار می گویند. در فقه غالباً شرط می کنند که مشهود به باید از مبصرات یا مسموعات باشد. مانند عقد و ایقاع که شنیدنی است و قتل و دزدی که دیدنی است.⁴

در قوانین ما تعریفی از شهادت ارائه نشده است اما حقوق دانان برای شهادت تعاریف گوناگونی بیان کرده اند، برخی معتقدند «شهادت عبارت است از اخبار شخص از امری به نفع یکی از طرفین و به زیان دیگری».⁵

و برخی دیگر گفته اند «شهادت یا گواهی عبارت از بیان اطلاعاتی است که شخص به طور مستقیم از واقعه ای دارد».⁶

¹ «العلم إدراك الشيء بحقيقته» راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ج 1، ص 343

² جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، ص 468

³ راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج 1، ص 267 و 268

⁴ جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، ص 397

⁵ امامی، سید حسن، حقوق مدنی، ج 6، ص 189

⁶ جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، ص 397

برخی از کلمات و اصطلاحات فقهی مرتبط با کارشناس

- 1- شاهد: کسی که از آن چه دیده است خبر می دهد، چراکه شهادت عبارت است از قولی که منشا آن علم حاصل از مشاهده با چشم سر، یا چشم دل [علم] است.¹
- 2- بصیرة: عبارت است از: علم و آگاهی به امور و تأمل به وسیله عقل، و هم چنین بصیرت به معنی حجت است² مانند آیه شریفه «بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ»³.
- 3- أصولی: در عرف اهل این فن، به معنی کسی است که قواعدی را که منجر به استنباط احکام شرعی فرعی می شود را، می شناسد، و هر کسی که علمی را خوب آموخته باشد، می توان به آن علم منسوب نمود.⁴
- 4- اجتهاد: جرجانی می گوید: «اجتهاد این است که فقیه نهایت تلاش خود را به کار گیرد تا به حکم شرعی ظن پیدا کند. او هم چنین می گوید: به کارگیری نهایت تلاش برای رسیدن به مقصود با استدلال را گویند»⁵.
- 5- مجتهد: فرد بالغ و عاقلی، که دارای ملکه ای است که بدان علوم را درک می کند، فقیهی که در حد متوسط با دلیل عقلی [استدلال عقلی]، آشناست و به علم لغت و ادبیات عرب و علم اصول و بلاغت و احکام کتاب و سنت اشراف کافی داشته باشد، هم چنین ناسخ و منسوخ و اسباب نزول و حال راویان و هرچه که در اصول فقه مقرر گردیده خوب بداند.⁶
- 6- طبیب: ابو سعادات می گوید: «طیب در اصل به معنی کسی است که در کارها مهارت کافی دارد، و آن ها را خوب می شناسد، و روی همین حساب به کسی که بیماری ها را معالجه می کند، طبیب می گویند»⁷.

¹ عبدالمنعم، محمود عبد الرحمان، معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهية، ج 2، ص: 315

² همان، ج 1، ص: 383

³ قیامت، آیه 14

⁴ عبدالمنعم، محمود عبد الرحمان، معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهية، ج 1، ص: 208

⁵ همان، ص: 64

⁶ همان، ج 3، ص: 217

⁷ همان، ج 2، ص: 424

7-نطّاسی: این کلمه از ریشه «نَطَسَ يَنْطِسُ نَطْساً و تَنْطَسُ»، به معنی دقت نظر در کارها، و بررسی همه جانبه آن هاست. و به پزشک بسیار ماهر نیز، نطّاسی گفته می شود.¹

قسمت 2 - سیر تاریخی نظام دلایل کیفری و جایگاه کارشناسی

آقای یحیی بلاغت در این زمینه می نویسد: «بررسی دگرگونی های تاریخی نظام دلایل کیفری، برای بررسی این مطلب است، که اولاً، از لحاظ تاریخی و در هر یک از این نظام‌ها کارشناسی چه جایگاهی داشته است. ثانیاً، هر یک از این نظام‌ها ویژگی‌های خاص خود را دارد. در صورت منطبق دانستن نظام دلایل کیفری اسلام بر هر کدام از این نظام‌ها، سرنوشت دلایلی از جمله کارشناسی متفاوت خواهد بود.

از نظر تحولات تاریخی، دلایل کیفری سه مرحله مشخص را طی نموده است، که به ترتیب تاریخی بیان می‌گردد:

أ - دوره ی دلایل ماوراء طبیعی و جایگاه کارشناسی

در این دوره، مهم‌ترین دلیل کیفری «آزمایش ایزدی» بوده است. این دلیل اثباتی مشتمل بر آزمایش‌های سخت جسمی می باشد، که طرفین دعوای کیفری برای اثبات ادعای خود به آن استناد می‌کرده‌اند.²

آزمایش ایزدی و دلیل ماوراء طبیعی در اروپا تحت عنوان «اوردالی»³ شناخته می‌شود. دوئل یا پیکار تن به تن در اروپای قرون وسطا، شکلی ویژه از این‌گونه دلایل به شمار می‌رود. البته دلایلی نظیر اقرار شهادت و ... نیز معمول بوده است. اندیشه ی زیربنایی قدرت اثباتی دلایل ماوراء طبیعی این تفکر غلط بود که در صورت بی‌گناهی متهم، دست تقدیر و یاری خداوند به کمک او آمده و متهم را از آزمایش موفق و بدون آسیب بیرون خواهد آورد. این دوره را تقریباً همه ی ملل سپری نموده‌اند. در داستان‌های افسانه‌ای ملل و

¹ عبدالمنعم، محمود عبد الرحمان، معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهیة، ج 3، ص: 425

² - طاهری بجد، محمدعلی، تعیین رژیم دلایل کیفری در نظام قضایی ایران، ص 304

³ ordalie